

ПОТЕНЦІАЛ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

І. Ю. Ільчук,

аспірантка, науковий співробітник
науково-організаційного відділу
Інституту педагогіки НАПН України
e-mail: ilchukir92@gmail.com

У статті визначено потенціал застосування технології розвитку критичного мислення учнів в умовах компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов в основній школі. З цієї метою розкрито зміст навчальних програм з іноземних мов для 5–9 класів через призму закладених у них можливостей для розвитку критичного мислення учнів у процесі навчання іноземної мови. Запропоновано критерії аналізу та проаналізовано підручники з англійської мови для 8-х та 9-х класів з точки зору розвитку критичного мислення учнів у навчальному процесі. Встановлено, що у навчальних програмах з іноземних мов для основної школи передбачено розвиток критичного мислення учнів паралельно з формуванням в них ключових компетентностей. Водночас зміст та методичний апарат проаналізованих підручників недостатньою мірою відповідають вимогам технології розвитку критичного мислення учнів, що постає сьогодні як важлива методична проблема.

Ключові слова: критичне мислення; технологія розвитку критичного мислення; програми з іноземних мов; навчання іноземних мов; англійська мова; підручник з англійської мови; компетентнісно орієнтоване навчання; основна школа.

Постановка проблеми. Сучасне оновлення змісту, методів та засобів навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти пов'язується зі зміщенням акценту від опанування учнями знаннями, вміннями, навичками до вироблення у них життєво необхідних компетентностей, що забезпечують успішну реалізацію випускника в мультилінгвальному та полікультурному світовому просторі. Запровадження компетентнісного підходу до організації навчального процесу вимагає формування не лише ключових і предметних компетентностей, а й наскрізних умінь, серед яких чільне місце посідає вміння критично мислити. Тому оволодіння

критичним мисленням в умовах компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов постає як одне із важливих завдань сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади розвитку критичного мислення закладено насамперед у працях зарубіжних вчених (Дж. Дьюї, Л. Елдер, Р. Енніс, Д. Клустер, С. Норріс, Р. Пауль, Р. Стернберг, П. Фачіоне, Д. Халперн та ін.). Питання розвитку критичного мислення учнів у процесі навчання розглядав М. Ліпман. Методологія розвитку критичного мислення під час навчання різних предметів у школі була предметом дослідження групи вчених А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер, ідеї яких втілили та збагатили у власній практиці методисти та педагоги. На особливості методики формування вмій критичного мислення на уроці звертали увагу також російські дослідники І. Загашев, С. Заїр-Бек, І. Муштавинська.

В українській педагогічній науці з цього питання існують цікаві напрацювання таких авторів, як: І. Бондарук, Л. Киенко-Романюк, О. Марченко, О. Пометун, І. Сущенко, С. Терно та інші. Проблему розвитку критичного мислення під час навчання іноземної мови порушено в поодиноких статтях Л. Курнос, С. Мусячук, Л. Сухової, Н. Чигріної та здебільшого у розробках вчителів-практиків, що стосуються окремих тем чи питань навчальних курсів. Разом із тим, актуальним для української педагогічної науки й практики сьогодні є питання системного послідовного розвитку критичного мислення учнів під час навчання іноземних мов.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз потенціалу розвитку критичного мислення учнів основної школи у чинних програмах і підручниках з іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. У концепції «Нова українська школа» [5] та ст. 12 Закону України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII) [2] визначено перелік ключових компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності кожної особистості, та спільних для них умінь, серед яких критичне мислення.

В науково-методичній літературі критичне мислення розглядається як особливий тип мислення, що складається з набору розумових технік і стратегій, котрі використовуються для розв'язання проблем, формулювання висновків, вироблення оцінок та прийняття рішень [12, с. 20]. Відповідними стратегіями — складниками критичного мислення зарубіжні та вітчизняні науковці (Р. Енніс [14], Р. Пол [15], О. Пометун [10], С. Терно [11], Д. Халперн [12]) визначають вміння аналізувати, порівнювати та оцінювати інформацію з різних джерел, формулювати логічні умовиводи, здійснювати свідомий обґрунтований вибір, висувати гіпотези, добирати аргументи на захист займаної позиції, приймати зважені рішення, оцінювати перебіг власних міркувань з метою їх удосконалення (рефлексія). Отже, розвиток критичного мислення учнів передбачає оволодіння ними цими мисленнєвими стратегіями й операціями. Саме з цієї точки зору і може бути оцінений потенціал чинних навчальних програм і підручників.

Зміст навчання іноземної мови у типовій навчальній програмі з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов (5–9 класи), затвердженої Міністерством освіти та науки (МОН) України, визначається як єдність предметного, процесуального та емоційно-ціннісного компонентів, що передбачають оволодіння учнями іноземною мовою та ознайомлення з культурою народу, мова якого вивчається, з метою здійснення міжкультурної комунікації у межах типових сфер, тем і ситуацій спілкування [8, с. 4].

Завдання навчання іноземної мови згідно з програмою полягають у формуванні низки вмій, серед яких знаходимо: вміння критично оцінювати інформацію і використовувати її для різних потреб; висловлювати свої думки, почуття і ставлення; ефективно взаємодіяти з іншими усно, письмово та за допомогою засобів електронного спілкування; обирати й застосовувати доцільні комунікативні стратегії відповідно до різних потреб [8, с. 4].

Як зазначалося вище, вміння критично мислити є наскрізним відносно ключових компетентностей, тому його розвиток має відбуватися паралельно з формуванням в учнів цих компетентностей. Отже, доцільним в цьому випадку є аналіз частини навчальної програми, де визначено компетентнісний потенціал галузі «Іноземні мови» на предмет наявності в ній можливостей для розвитку критичного мислення учнів. Цей потенціал реалізується через низку вмій, що є компонентами ключових компетентностей. Серед визначеного переліку вмій знаходимо ті, що можуть бути співвіднесені з уміннями критичного мислення. Серед них уміння логічно обґрунтовувати висловлену думку (математична компетентність); аналізувати та оцінювати роль природних явищ та технологій у життєдіяльності людини (основні компетентності у природничих науках і технологіях); застосовувати ІКТ для пошуку, обробки, аналізу та підготовки інформації відповідно до поставлених завдань (інформаційно-цифрова компетентність); шукати інформацію з різних джерел та оцінювати її, оцінювати власні навчальні досягнення (уміння вчитися впродовж життя); генерувати нові ідеї та переконувати в їх доцільності (ініціативність та підприємливість); формулювати власну позицію, переконувати, аргументувати досягати взаєморозуміння у ситуаціях міжкультурного спілкування, переконувати засобами іноземної мови у важливості дотримання прав людини, критично оцінювати інформацію з різних джерел (соціальна та громадянська компетентності); порівнювати та оцінювати мистецькі твори та культурні традиції різних народів (обізнаність та самовираження у сфері культури); розробляти, презентувати та обґрунтовувати проекти, спрямовані на збереження довкілля, пропагувати здоровий спосіб життя засобами іноземної мови (екологічна грамотність і здорове життя) [8, с. 5–7]. Отже, бачимо, що чинна програма відкриває реальні можливості для запровадження у навчальний процес технології розвитку критичного мислення учнів.

У структурі компетентностей наявні не лише знання, вміння, навички та досвід діяльності, а й цінності, ставлення [7, с. 106]. Деякі ціннісні установки є водночас

і важливим структурним елементом критичного мислення, зокрема: відкритість до розгляду різних думок і позицій, схильність висувати альтернативи, досліджувати інформацію, ставити запитання, потреба ставити цілі та будувати плани, прагнення до точності, обґрунтованості думок, пильність до помилок у висловлюваннях, готовність до аналізу та оцінювання перебігу власних мисленневих процесів з метою їх корекції та вдосконалення тощо [16, с. 3–4].

Серед переліку ставлень, що є компонентами ключових компетентностей відповідно до програми з іноземних мов, бачимо подібні ціннісні орієнтації: готовність до пошуку різноманітних способів розв'язання комунікативних і навчальних проблем (математична компетентність); відповідальність за результати навчально-пізнавальної діяльності, наполегливість (уміння вчитися впродовж життя); відкритість до інновацій, креативність (ініціативність і підприємливість); толерантність у спілкуванні з іншими (соціальна та громадянська компетентності) [8, с. 5–7]. Це свідчить про можливість формування в учнів і афективної складової критичного мислення під час навчання іноземних мов.

Можливості для розвитку критичного мислення учнів закладено також у межах реалізації інтегрованих змістових ліній («Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність»). У процесі розгляду різних тем, за допомогою яких втілюються означені змістові лінії, пропонується формувати ряд умінь, що співвідносяться з критичним мисленням. Так, наприклад, при вивченні теми «Подорож» у межах змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» планується обговорення учнями переваг екологічних видів транспорту [8, с. 11]. Передбачається, що в процесі виконання цього завдання учні вдаються до аналізу, порівняння, оцінювання інформації, формулювання на цій основі суджень та умовиводів, обґрунтування власної точки зору, тобто вони вчать використовувати вміння критичного мислення під час опанування навчального матеріалу.

Значний ресурс для розвитку критичного мислення учнів міститься у доборі тем для ситуативного спілкування, що представлені у рамкових програмах з іноземних мов. Різноманітна тематика комунікативної взаємодії учнів, що охоплює різні сфери їхньої життєдіяльності (особистісну, публічну, освітню), дозволяє розмірковувати над широким колом проблем, висувати варіанти їх розв'язання, дискутувати, формулювати особисте ставлення до різних явищ, стимулюючи тим самим розвиток відповідних умінь, що входять до складу критичного мислення. Розмірковуючи на теми «Природа», «Харчування», «Література», «Засоби масової інформації», «Наука і прогрес», «Робота і професія» та ін., учні вправляються у застосуванні критичного мислення не лише у навчальній діяльності, а й під час вирішення власних реальних життєвих питань та проблем людства в цілому.

Передбачена програмою тематика ситуативного спілкування охоплює низку мовленнєвих функцій, що реалізуються у процесі навчальної комунікації. Серед

них вирізняються такі, що сприяють не лише формуванню комунікативних умінь, а й розвитку критичного мислення учнів. Наприклад, аргументувати свій вибір; пропонувати, приймати, відхиляти пропозицію (5-ий клас); надавати оцінку подіям, ситуаціям, вчинкам, діям (7-ий клас); висловлювати своє ставлення до вчинків, думок, позицій інших людей; вести дискусію, привертаючи увагу співрозмовника; висловлювати свої переконання, думки, згоду або незгоду (9-ий клас) [8, с. 25–31].

Таким чином, аналіз чинної програми з іноземних мов для основної школи свідчить про її значний потенціал щодо розвитку критичного мислення учнів і послідовної реалізації у навчанні відповідної технології.

Основним засобом, що покликаний допомогти вчителю в реалізації навчальної програми, є підручник. В умовах компетентнісного навчання він виступає основним інструментом формування ключових компетентностей та наскрізних умінь учнів, серед яких уміння критичного мислення. Навчальна книга, зорієнтована на розвиток критичного мислення, повинна відкривати перед учнем можливості для застосування цього типу мислення під час опанування предмету та в цілому відповідати вимогам технології розвитку критичного мислення у процесі навчання.

Такий підручник передбачає не пасивне засвоєння знань, а усвідомлене, ґрунтовне дослідження учнями навчального матеріалу. Для реалізації цієї мети він повинен містити не лише вправи та завдання, що потребують репродуктивного відтворення засвоєних відомостей, а й такі, що мотивують учнів до аналізу та оцінювання інформації, порівняння нового з раніше засвоєним, висунення та перевірки гіпотез, побудови власних висновків тощо. Важливу роль у такому підручнику відіграють *відкриті запитання*, оскільки вони передбачають розв'язання учнями конкретної проблеми та можливість декількох відповідей. Вони спонукають учнів до активного розмірковування, формулювання та обґрунтування власної точки зору. Ефективними є також вправи на побудову відкритих запитань самими учнями, що стимулює засвоєння ними мовленнєвих моделей та розвиток логічного, творчого та критичного мислення.

Утворення відкритих запитань стає можливим за наявності відповідного контексту. У підручнику з іноземної мови такий контекст реалізується через *зміст текстів* для читання та опрацювання учнями. Для розвитку критичного мислення мають бути відібрані тексти, що спонукають учнів до роздумів, висунення припущень, пошуку шляхів розв'язання проблеми. Такі тексти порушують цікаві, проблемні теми, містять суперечності, відкриті кінцівки тощо.

Діалоги, полілоги, дискусії та дебати, організовані навколо окремих тем не лише сприяють вдосконаленню усного мовлення учнів, активізуючи наявні в них лексичні, граматичні та інші знання, а й допомагають їм чіткіше сформулювати власну думку, тренувати вміння добирати аргументи на захист власної позиції, слугують дієвим інструментом розвитку вмінь ефективного спілкування. Відтак *завдання, що спонукають учнів до взаємних обговорень та співпраці* у процесі навчан-

ня, стимулюють розвиток в них критичного мислення. Це постає як ще одна необхідна вимога до підручника, зорієнтованого на розвиток критичного мислення.

Розвиток критичного мислення передбачає формування в учнів розумових операцій високого порядку. Згідно з таксономією начальних цілей і результатів Б. Блума, цілями вищого порядку, що відповідають мисленню високого рівня, є аналіз, синтез та оцінювання [13]. Досягнення цих цілей можливо забезпечити через відповідні запитання або завдання, що допомагають побудувати діяльність учнів щодо застосування ними мислення високого рівня¹. Відповідно, підручник, спрямований на розвиток критичного мислення має містити **запитання та завдання на застосування розумових операцій високого порядку**.

Для розвитку критичного мислення також важливі **спеціальні завдання, засновані на так званих стратегіях технології розвитку критичного мислення**. До них належить широке коло методів і прийомів, що застосовуються під час опрацювання текстів, роботи з новим навчальним матеріалом, виконання різних комунікативних завдань тощо. Це такі методи, наприклад, як читання з маркуванням тексту, бортовий журнал, метод опорних слів, складання таблиць, побудова діаграм, асоціативних куштів, кластерів, метод «товстих» та «тонких» запитань, проведення дискусій, написання есе та інше. Підручник, що має на меті розвиток критичного мислення, повинен містити завдання, побудовані за цими методами, створюючи тим самим сприятливий ґрунт для формування вмінь, що входять до складу цього типу мислення.

Технологія розвитку критичного мислення також передбачає особливу структуру уроку, що складається з трьох фаз (*фази актуалізації* — пригадування здобутих раніше знань та налаштування на вивчення нового; *фази побудови знань*, що передбачає безпосереднє дослідження нової теми; *фази консолідації* — рефлексії щодо засвоєної на уроці інформації та власної мисленнєвої діяльності) [6, с. 12–13]. Підручник покликаний допомогти вчителю в організації уроку, схема розташування в ньому вправ і завдань визначає перебіг навчально-пізнавальної діяльності учнів. Відтак підручнику, спрямованому на розвиток критичного мислення, має бути властива **особлива структура параграфів і розділів**, що повторюють структуру уроку, передбачену цією технологією.

Виокремленні вимоги слід вважати критеріями для аналізу та оцінювання підручників іноземної мови з точки зору розвитку критичного мислення учнів у навчальному процесі.

Використання цих критеріїв дозволило порівняти кілька чинних підручників з англійської мови у контексті предмета нашого дослідження. Об'єктами повного аналізу стали чотири підручники для 8-х та 9-х класів, що використовуються у процесі навчання англійської мови в школах України, а саме: «Англійська мова» для

1) Поради щодо побудови запитань та завдань на формування в учнів розумових операцій високого порядку містяться у методичному посібнику для вчителів «Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи» авторів О. Пометун та І. Сущенко [10], с. 18–19.

8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів автора О. Карп'юк (4 параграфи, 256 с.), «Англійська мова» для 8-го класу спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови авторів Л. Калініної та І. Самойлюкевич (7 параграфів, 288 с.), «Англійська мова» для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів автора А. Несвіт (7 параграфів, 288 с.) та «Англійська мова» для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів автора В. Буренко (7 параграфів, 256 с.).

Почнемо з наявності у підручниках відкритих запитань до учнів і вправ, що передбачають побудову таких запитань самими учнями. У проаналізованих нами підручниках знаходимо завдання, що пропонують учням дати відповіді на відкриті запитання, висловивши власну точку зору або обговоривши її у парі чи групі (напр., *Why do some students hate school? What does it depend on?* [4, с. 104]; *Which kind of the mass media is the most important for people and society?* [9, с. 149]). У підручнику автора А. Несвіт уміщено завдання на утворення учнями запитань, в тому числі відкритих, наведено відповідні приклади (напр., *Work in pairs. Write a few questions to ask your friends about the protection of nature. Start them with: What...? Where...? Why...? How...?* [9, с. 50]). Однак таких завдань у підручнику лише декілька. Зважаючи на це та на відсутність подібних завдань у підручниках інших авторів, робимо висновок про те, що формування вміння будувати відкриті запитання в цих підручниках не передбачено.

Аналіз свідчить про те, що більшість текстів для читання, розміщених у проаналізованих підручниках, виконують лише інформативну функцію, сприяючи розвитку читацьких умінь учнів. Кількість текстів зі змістом проблемного спрямування обмежено (від одного до трьох текстів у підручнику). Деякі з них супроводжуються відкритими запитаннями або завданнями на обговорення проблемного питання в парі або групі. Так, наприклад, після читання тексту *"Good Morning, Miss Dove"* у підручнику О. Карп'юк учням пропонується дати відповіді на відкриті запитання (*What do you think the 'medal' for Miss Dove was? Is it important to be self-disciplined in order to be brave?* [4, с. 109]). Після читання адаптованої казки О. Уайльда *"The Devoted Friend"* у цьому ж підручнику авторка заохочує учнів до обговорення проблемного питання (*Work in groups. Discuss if selfish people can be true (devoted) friends. Explain why* [4, с. 57]). Однак більшість цікавих, дискусійних текстів подаються із репродуктивними завданнями на розуміння змісту, отже, їхній потенціал для розвитку критичного мислення нівелюється. Прикладом може слугувати поданий у підручнику Л. Калініної та І. Самойлюкевич переказ казки О. Уайльда *"The Star-Child"*, для опрацювання якого автори пропонують завдання на виявлення вірних/невірних тверджень за змістом тексту (*Read the story and mark true/false statements* [3, с. 33]). Завдання, що сприяли б критичному осмисленню прочитаного, відсутні.

Як позитив слід відзначити, що підручники містять достатню кількість завдань, спрямованих на організацію парної та групової співпраці учнів. Серед цих завдань знаходимо й такі, що передбачають взаємне обговорення тверджень, думок, питань (напр., *Read the sentences below and decide if you agree or disagree. Discuss*

with your partner. Think of some examples to illustrate your opinion [4, с. 52]; Work in groups. Talk about the use of mobile phones. Discuss the advantages and disadvantages of using mobile phones. Give your reasons [1, с. 177]), організацію дискусій, диспутів, дебатів (напр., *Work in two groups. Have a class discussion. Group A has to present positive aspects of watching TV for children. Group B, on the contrary, has to prove that watching TV is harmful and even dangerous for children* [9, с. 222]; *In the whole class dispute over the truth of the following statement "Friends are like books, should be few, but good."* [3, с. 16]; *In the whole class debate over the great man's words: Everyone is dragged by their favorite pleasure (Virgil)* [3, с. 31]).

Серед завдань на формування в учнів розумових операцій високого порядку (аналізу, синтезу, оцінювання), запропонованих авторами вище зазначених підручників, можна виокремити декілька їх типів, які доцільно представити у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Типи завдань на формування розумових операцій високого порядку

Розумова операція	Тип завдання	Приклад у підручнику
Аналіз	порівняння двох явищ	Look through the texts about the USA and Canada and name similarities and differences between these countries [1, с. 117]
	виокремлення властивостей досліджуваного явища	Work in pairs. Think about healthy lifestyle. Note the points that are important to live a healthy, happy and long life [4, с. 45]
	виокремлення переваг та недоліків досліджуваного явища	In pairs, discuss pluses and minuses of wearing school uniform [3, с. 56]
Синтез	передбачення змісту тексту за заголовком, першим реченням тощо	You are going to listen to the text "Pop today — and tomorrow". Read/listen to the first sentence and try to predict what it may be about [3, с. 96]
	передбачення змісту тексту за заголовком, першим реченням тощо	You are going to listen to the text "Pop today — and tomorrow". Read/listen to the first sentence and try to predict what it may be about [3, с. 96]

Розумова операція	Тип завдання	Приклад у підручнику
Синтез	передбачення наслідків ситуацій, подій	Read the suggestions about improving the situation and explain the results of each suggestion. Complete the table [1, c. 202]
	висунення припущень, гіпотез, варіантів вирішення проблеми	Work in pairs. Discuss the ecological problem from the text of Ex.3, think of possible solutions and make notes [1, c. 196]
	здійснення вибору та прийняття рішень	Read the advertisements and say which of them you'll choose for your friends and yourself and why [3, c. 26]
	укладення списку порад, рекомендацій, правил	Discuss the ways to make your school life more interesting and work out the list of improvements for your school [4, c. 77]
Оцінювання	висловлення вподобань, власного ставлення до певного явища	Work in pairs. Talk about the youth subcultures in the past and nowadays. Express your attitude towards them [9, c. 22]
	оцінювання інформації за критерієм правдивості/неправдивості	Look at the following statements, discuss them with your partner and decide if they are true or false [4, p. 35]
	посідання позиції «за» або «проти»	Work in groups. Agree or disagree with the statements below. Give your reasons [4, c. 95]
	висловлення та обґрунтування власної точки зору, добір аргументів	Discuss what the road of life is in your opinion. Work in groups [1, c. 25]
	переконавання у власній точці зору	Work in pairs. Describe any place you visited this summer and persuade your partner to visit it, too [1, c. 142]

Суттєвим недоліком проаналізованих підручників вважаємо брак спеціальних завдань, що засновані на стратегіях технології розвитку критичного мислення. Так, у підручнику автора О. Карп'юк відзначаємо повну їх відсутність. У підручниках авторів А. Несвіт та В. Буренко учням пропонуються окремі завдання: укласти асоціативний куц (напр., *Name and write all the words and expressions you can associate with the word computer* [1, с. 160]), заповнити таблицю за матеріалом, що вивчається (напр. *Read the text and complete the table* [1, с. 193]), написати есе (напр. *Write an essay on the topic "Who we are is more important than what we are or seem to be". Use real-life examples to support your ideas* [9, с. 191]), створити проект визначеної тематики (напр. *Your teacher has asked you to carry out a project about ecological problems in our country* [1, с. 206]). Ширше коло завдань представлено у підручнику авторів Л. Калініної та І. Самойлюкевич: мозковий штурм (напр. *In groups, brainstorm with your friends what other signs of national identity are typical of Ukrainians* [3, с. 221]), укладання асоціативних куців (напр. *In groups, think and decide what associations you have with the word 'school'. Fill in the word rose for it* [3, с. 36]), порівняльних таблиць (напр. *Compare the systems of education in the USA, Britain and Ukraine using the culture comparison profile* [3, с. 49]), заповнення діаграми Венна (напр. *Read the information about public schools in Great Britain and the USA and find differences and similarities. Fill in the Venn Diagram* [3, с. 40]), написання есе, міні-творів з висловленням власної точки зору, творів — порівнянь (напр. *Write a supported opinion paragraph about people in Britain* [3, с. 191]; *Write a comparative paragraph about magazines for teenagers published in Ukraine* [3, с. 112]). Однак, в цілому, використання вищезазначених завдань вирізняється безсистемністю, що суттєво знижує їх методичну ефективність.

Параграфи у підручниках структуровані за принципом організації чотирьох видів мовленнєвої діяльності на уроці (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Така структура є сприятливою для розвитку комунікативної компетентності учнів, однак не відповідає структурі уроку з розвитку критичного мислення, що складається з фаз актуалізації, побудови знань і консолідації (рефлексії) [6, с. 12–13]. Аналіз виявив лише окремі елементи такої структури діяльності учнів. Так, в аналізованому підручнику О. Карп'юк на початку параграфів розміщено запитання, що налаштовують учнів на вивчення окремої теми, а в кінці параграфів учням пропонується заповнити так званий навчальний щоденник, де вони відзначають власні досягнення, труднощі, враження, окреслюють перспективи подальшого навчання. Авторка А. Несвіт у своєму підручнику на початку кожного параграфу відповідно до його тематики подає цитати видатних особистостей для обговорення учнями в парах, в кінці параграфу міститься таблиця самооцінювання. Однак, зважаючи на те, що параграф вивчається протягом декількох уроків, структура вказаних підручників, як нам уявляється, не допомагає вчителю методично доцільно організувати урок, спрямований на розвиток критичного мислення учнів. У підручниках Л. Калініної та І. Самойлюкевич і В. Буренко розділи відкриваються завданнями, що допомагають актуалізувати наявні

в учнів знання з теми (обговорення цитат відомих людей, відповіді на запитання), однак в кінці розділів відсутні завдання на рефлексію, а тому структура цих підручників також вимагає перегляду. Таким чином, завдання побудови уроку за технологією критичного мислення повністю перекладається на вчителя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати аналізу навчальних програм з іноземних мов для основної школи вказують на наявність достатньо широкого кола можливостей для розвитку критичного мислення учнів паралельно з формуванням в них ключових компетентностей.

Спрямованість на розвиток уміння мислити критично спостерігаємо у програмах наскрізно у формулюванні завдань навчання іноземної мови, розкритті шляхів реалізації компетентнісного потенціалу та інтегрованих змістових ліній означеної галузі, а також безпосередньо у доборі тематики комунікативної взаємодії учнів. Серед переліку вмінь та ставлень, формування яких передбачено програмами, чітко виокремлюються такі, що є складовими критичного мислення. Різноманіття тем для спілкування у процесі навчання іноземної мови дозволяє формувати вміння критичного мислення у взаємозв'язку з різними сферами життєдіяльності учня. Це слугує яскравим орієнтиром для методистів та вчителів під час організації навчального процесу, створюючи сприятливий ґрунт для розвитку критичного мислення в процесі навчання іноземних мов відповідно до компетентнісного підходу.

Водночас аналіз підручників з англійської мови для 8-х та 9-х класів за попередньо виокремленими критеріями засвідчив неповну відповідність їх змісту та методичного апарату вимогам технології розвитку критичного мислення. Підтвердженням цьому є недостатньо спрямований на формування необхідних умінь зміст даних підручників, неструнка система спеціальних завдань та невідповідність побудови параграфів і розділів структур уроку для розвитку критичного мислення. Тексти переважно інформативного характеру, відчутний брак завдань, заснованих на відповідних стратегіях та наявність у підручниках лише окремих елементів структури уроку, передбачених технологією, є тими недоліками, що стримують закладений у чинних програмах потенціал розвитку критичного мислення учнів під час навчання іноземної мови. Тому можна констатувати, що вдосконалення змісту й методичного апарату підручників у контексті їхніх можливостей для запровадження технології розвитку критичного мислення сьогодні постає як важлива методична проблема.

Використані джерела

1. Буренко В. М. Англійська мова: підруч. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. М. Буренко. — Харків: Ранок, 2017. — 256 с.: іл.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Калініна Л. В. Англійська мова: підруч. для 8-го кл. спец. шк. з поглиб. вивч. англ. мови / Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич. — Київ: Генеза, 2016. — 288 с.: іл.

4. Карп'юк О. Д. Англійська мова: підруч. для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. Д. Карп'юк. — Тернопіль: Лібра Terra, 2016. — 256 с.: іл.
5. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
6. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів / наук. ред. і передм. О. І. Пометун. — К.: Пляєди, 2006. — 220 с.
7. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності / О. М. Марущак // Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал/ Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісія». — Житомир, 2016. — Вип. 11. — С. 97–108.
8. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 5–9 класи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf>
9. Невсвіт А. М. Англійська мова: підруч. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / А. М. Невсвіт. — Київ: Генеза, 2017. — 288 с.: іл.
10. Пометун О. І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі: О. І. Пометун, І. М. Сущенко — Київ, 2017. — 96 с.
11. Терно С. Методика розвитку критичного мислення учнів 6–7 класів на уроках історії / С. Терно // Історія в школах України. — 2009. — № 7–8. — С. 12–16.
12. Халперн Д. Психологія критического мышления. — СПб: Питер, 2000. — 512 с.
13. Bloom B. S. and Krathwohl D. R. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, by a committee of college and university examiners. Handbook I: Cognitive Domain. NY, NY: Longmans, Green, 1956.
14. Ennis R. Critical thinking: A streamlined conception. / R. Ennis. // Teaching Philosophy. — 1991. — № 14. — pp. 5–25.
15. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. — Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State University, 1990. — 575 pp.
16. Tishman S., Jay E., Perkins D. N. Teaching Thinking Dispositions: From Transmission to Enculturation. // Theory into Practice. — 1993. — № 32. — pp. 147–153.

References

1. Burenko V. M. Anhliiska mova: pidruch. dlia 9-ho kl. zahalno-osvit. navch. zakl. / V. M. Burenko. — Kharkiv: Ranok, 2017. — 256 s.: il.
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Kalinina L. V. Anhliiska mova: pidruch. dlia 8-ho kl. spets. shk. z pohlyb. vyvch. anhl. movy / L. V. Kalinina, I. V. Samoiliukevych. — Kyiv: Heneza, 2016. — 288 s.: il.
4. Karpiuk O. D. Anhliiska mova: pidruch. dlia 8-ho kl. zahalno-osvit. navch. zakl. / O. D. Karpiuk. — Ternopil: Libra Terra, 2016. — 256 s.: il.
5. Kontsepsiia novoi ukrainskoi shkoly [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>

6. Krouford A., Saul V., Metiuz S., Makinster D. Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv / nauk. red. i peredm. O. I. Pometun. — K.: Pleiady, 2006. — 220 s.
7. Marushchak O. M. Poniattia kompetentnosti u pedahohichnii diialnosti / O. M. Marushchak // Kreatyvna pedahohika: nauk.-metod. zhurnal/ Akademiia mizhnarodnogo spivrobotnytstva z kreatyvnoi pedahohiky «Polissia». — Zhytomyr, 2016. — Vyp. 11. — S. 97–108.
8. Navchalni prohramy z inozemnykh mov dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv i spetsializovanykh shkyl iz pohlyblynym vyvchenniam inozemnykh mov 5–9 klasy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf>
9. Nesvit A. M. Anhliiska mova: pidruch. dlia 9-ho kl. zahalno-osvit. navch. zakl. / A. M. Nesvit. — Kyiv: Heneza, 2017. — 288 s.: il.
10. Pometun O. I. Putivnyk z rozvytku krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovoї shkoly: metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv / avtory-ukladachi: O. I. Pometun, I. M. Sushchenko–Kyiv, 2017. — 96 s.
11. Terno S. Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia uchniv 6–7 klasis na urokakh istorii / S. Terno // Istoriia v shkolakh Ukrainy. — 2009. — № 7–8. — S. 12–16.
12. Halpern D. Psihologija krytycheskogo myshlenija. — SPb: Piter, 2000. — 512 s.
13. Bloom B. S. and Krathwohl D. R. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals, by a committee of college and university examiners. Handbook I: Cognitive Domain. NY, NY: Longmans, Green, 1956.
14. Ennis R. Critical thinking: A streamlined conception. / R. Ennis. // Teaching Philosophy. — 1991. — № 14. — pp. 5–25.
15. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. — Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State University, 1990. — 575 pp.
16. Tishman S., Jay E., Perkins D. N. Teaching Thinking Dispositions: From Transmission to Enculturation. // Theory Into Practice. — 1993. — № 32. — pp. 147–153.

Ильчук И. Ю.,

аспирантка, научный сотрудник научно-организационного отдела
Института педагогики НАПН Украины

ПОТЕНЦИАЛ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

В статье определен потенциал применения технологии развития критического мышления учащихся в условиях компетентностно ориентированного обучения иностранным языкам в средней школе. С этой целью раскрыто содержание учебных программ по иностранным языкам для 5–9-х классов через призму заложенных в них возможностей для развития критического мышления учащихся в процессе обучения иностранному языку. Предложены критерии анализа и проанализированы учебники по английскому языку для 8-х и 9-х классов с точки зрения развития критического мышления учащихся в учебном процессе. Установлено, что в учебных программах по иностранным языкам для средней школы предусмотрено

развитие критического мышления учащихся параллельно с формированием у них ключевых компетентностей. В то же время содержание и методический аппарат проанализированных учебников в недостаточной мере отвечают требованиям технологии развития критического мышления учащихся, что является сегодня важной методической проблемой.

Ключевые слова: критическое мышление; технология развития критического мышления; программы по иностранным языкам; обучение иностранным языкам; английский язык; учебник по английскому языку; компетентностно ориентированное обучение; средняя школа.

Ilchuk I.,

**Post-Graduate Student, Research Officer at the Scientific-Organizational
Department of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine**

POTENTIAL OF THE APPLICATION OF TECHNOLOGY OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT OF SECONDARY SCHOOL PUPILS IN TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES

The article covers the issue of developing critical thinking in the context of competence-oriented teaching of foreign languages in secondary school. The potential of applying the technology of critical thinking development of secondary school pupils in curricula and textbooks on foreign languages has been clarified. The content of the foreign languages curricula for grades 5–9 is uncovered through the prism of their opportunities to develop critical thinking of pupils in the process of teaching. The focus on the development of critical thinking skills has been identified in curricula in the formulation of the tasks of teaching a foreign language, disclosure of the ways of implementing the competence potential and integrated content lines of the field of study “Foreign languages”, as well as directly in the selection of the topics for communicative interaction of pupils. With the aim to analyze foreign language textbooks, the criteria were set based on the methodological principles and requirements of the technology of critical thinking development of pupils, in particular, these criteria concern the content of texts, the presence of open questions to pupils, the presence of tasks for the use of higher-order thinking processes and special tasks, based on the technology strategies, as well as the structure of sections and chapters of a textbook. The proposed criteria were applied to analyze the textbooks for the 8th and 9th grades used in the process of teaching English in schools of Ukraine. It is established that the foreign languages curricula for secondary school provide for the development of critical thinking of pupils concurrently with the formation of key competences in them. At the same time, the content and methodological apparatus of the analyzed textbooks are not sufficiently in line with the requirements of the technology of developing pupils’ critical thinking, which is emerging today as an important methodological problem.

Keywords: critical thinking; technology of critical thinking development; foreign languages curricula; teaching of foreign languages; English; English textbook; competence oriented teaching; secondary school.